

A környezeti jogok értelmezése az Emberi Jogok Európai Egyezményébe foglalt jogok körében

KECSKÉS GÁBOR¹

Jelen tanulmány a környezeti jogok, elsősorban az egészséges környezethez való jog kérdésével foglalkozik az idei évben 70 esztendőős Emberi Jogok Európai Egyezményébe foglalt jogok kapcsán, az Emberi Jogok Európai Bíróságának gyakorlatában. A tanulmány számba veszi, hogy mely nevesített emberi jogok értelmezésében nyertek elismerést az egyének számára biztosított környezeti jogok.

Kulcsszavak: szelvényjog, élethez való jog, tisztességes tárgyaláshoz való jog, magán- és családi élet tisztelben tartásához való jog, mérlegelési szabadság

Interpretation of Environmental Rights within the Practice of the European Court of Human Rights

The present study deals with environmental rights, especially the right to a healthy environment within the rights included into the celebrated European Convention on Human Rights (at its 70th anniversary) and within the practice of the European Court of Human Rights. This article analyses those explicitly recognised rights of the Convention which are interpreted as the frames of the (explicitly non-recognised) individual environmental rights.

Keywords: derivative rights, right to life, right to a fair trial, right to respect for private and family life, margin of appreciation

1. Bevezetés

Az 1970-es években meginduló környezeti-környezetjogi tárgyú nemzetközi jogalkotás az „emberi környezet” és önmagában a „környezet” védelmét volt

1 Egyetemi docens, Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar; tudományos munkatárs, Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézet (Magyar Tudományos Akadémia Kiváló Kutatóhely), e-mail: kecskesg@ga.sze.hu

hivatott biztosítani. E két jogalkotási filozófia *implicit*e megkülönböztette a környezetet mint az ember életterét, amelyet az ember érdekében szükséges védelem alá helyezni (*antropocentrikus megközelítés*), valamint döntően a flóra és fauna alkotta környezetet, amelyet az ökológiai egyensúly, a természeti integritás érdekében (*ökocentrikus megközelítés*) kell megőrizni. A környezeti jogalkotás felgyorsulása, fontossága mellett sem mondható azonban, hogy az ököcentrikus megközelítés felülírhatja az antropocentrikus nézetet, e paradigma az emberiség történetét minden bizonnyal végigkíséri – és nem kizárólag az emberi jogok vonatkozásában, hanem az ember és környezete között fennálló kapcsolat számos releváns pontjának szabályozásakor.

Az emberi környezet mint integratív szemlélet kontextusában a tanulmányban vizsgált kérdéskör szoros összefüggésben áll az emberi jogok 1945 utáni védelmével, amely a környezeti jogalkotással homlokegyenest eltérő módon, *hard law* normákban tételezett és hatékony jogvédelmi mechanizmusokkal felvértezett területté, önálló jogalkotási és jogalkalmazási dogmatikával rendelkező nemzetközi „jogággá” fejlődött néhány év alatt.² Az emberi jogi fórumok ítélezésében a környezeti kérdés valójában az emberi életminőség és a környezet összefüggéseinek viszonyrendszerében jelent meg. Az a felfogás, miszerint az emberi jogok élvezete csak az emberi életminőség biztosítására alkalmas környezetben és biológiai rendszerekben teljesül, a gondolat axiómatikus megállapításán túl fokozatosan az emberi jogi fórumok joghatósági előfeltételeként, egyben döntési vezérlőelveként nyert általános elfogadást.³ Ebből következően a környezeti kár már önmagában jelenthet emberi jogsértést, hiszen egy káresemény előidézhet olyan környezeti állapotot, emberi környezetet, amely nem teszi lehetővé az emberi jogok gyakorlását, élvezetét, vagy a káresemény volumene az emberi életminőség súlyos csorbítását is okozhatja. Eme jelenségek tömegessé válása a jövőben igen jelentős kihívások elé állíthatja a nemzetközi közösséget, amelynek az emberi jogok nemzetközi védelme és előmozdítása szemszögéből is vizsgálni kell a kérdést.

2. A környezeti kérdések, környezetjogok az alkotmányokban és a nemzetközi emberi jogi dokumentumokban

Az egészséges környezethez való jogot, illetve bizonyos „zöldjogokat” (azaz a környezetvédelmet és különösen a jövő generációk érdekeinek előtérbe állítását célzó törekvéseket) a mai alkotmányok emberi jogként vagy jellemzően államcélként nevesítik.⁴

2 A kérdéskör legátfogóbb és legújabb áttekintését lásd: Donald Anton – Dinah Shelton: *Environmental Protection and Human Rights*. Cambridge, Cambridge University Press, 2011.

3 Fitzmaurice a környezet minőségének az emberi jogokkal való kapcsolatát a környezetvédelem terén bekövetkezett változások egyik hangsúlyos kérdéseként aposztrofálja. Lásd Malgosia Fitzmaurice: *Environmental protection and the International Court of Justice*. In Vaughan Lowe – Malgosia Fitzmaurice (eds.): *Fifty years of the International Court of Justice. Essays in honour of Sir Robert Jennings*. Cambridge, Cambridge University Press, 1996. 294.

4 Ezekről lásd bővebben Alan Boyle: *Human Rights and the Environment: Where Next? European Journal of International Law*, 23. (2012), 3. 613–642.; Alan Boyle: *Human Rights or Environmental Rights? A Reassessment. Fordham Environmental Law Review*, 18. (2007), 3. 471–511.

Elismerésüket és biztosításukat nagyban megnehezíti, hogy pontos jelentéstartalmuk nem ismert, államonként, de még államon belül is nagyban eltérhet például az egészséges környezet minősége és jelentéstartama. A 20. században jelentkező, a szakirodalomban – Karel Vašak generációs felosztása nyomán⁵ – úgynevezett harmadik generációs emberi jognak, más – és talán pontosabb – kifejezéssel szolidaritási vagy globális jognak tekintett egészséges környezethez való jog nemzetközi szerződésben való elismerése és nevesítése sem történt meg, így a kötelező erejű dokumentumok közül az egészséges környezethez való jogot nem említi sem az 1948-as Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata, sem pedig az 1966-os Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya, illetve a szintén 1966-os Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya sem.⁶ Az Emberi Jogok Európai Egyezménye sem tartalmaz kifejezett utalást e jogra, azonban az Emberi Jogok Európai Bíróságának (EJEB, Bíróság) jogfejlesztő tevékenysége révén a koherens strasbourg-i esetjog a környezeti kérdéseket elsősorban az Egyezmény 8. cikkébe foglalt magán- és családi élet tiszteletben tartásához való jog szelvényjogaként, azaz annak részeként ismeri el. Az EJEB ítélkezési gyakorlata szerint a súlyos környezeti ártalmak (elsődlegesen környezet-szennyezések, közöttük például a zaj- és légszennyezés) az egyének magánszférájába, azaz magán- és családi életébe olyan káros behatásokkal járhatnak, amelyek e jog megsértését jelentik.⁷

A környezeti ártalmak és az emberi jogok kapcsolata azonban eljárási vonatkozásokban hangsúlyosan megjelenik az 1998-ban aláírt aarhusi egyezményben. A zöld demokráciaegyezménynek is nevezett nemzetközi szerződés – amelyhez Magyarország,⁸ illetve maga az Európai Unió is csatlakozott – három eljárási típusú jogot biztosít az egyén számára, amelyek a) a környezeti információhoz való hozzáférés, b) a környezetet érintő közösségi döntéshozatalban való részvétel és c) a környezeti ügyekben

5 Karel Vašak a polgári és politikai jogokat az *első generációs emberi jogok közé*; a gazdasági, szociális és kulturális jogokat a *második generációs emberi jogok* csoportjába, míg a szolidaritási vagy globális jogokat az *emberi jogok harmadik generációjába* sorolta. Karel Vašak: Human rights: A thirty year struggle. The sustained efforts to give force of law to the Universal Declaration of Human Rights. *UNESCO Courier*, 30. (1977), 11. 29–32.

6 Megemlíthető viszont, hogy az 1972-ben elfogadott *Stockholmi Nyilatkozat az Emberi Környezetről* (nem kötelező erejű, legfeljebb csak ajánlásnak tekinthető az államok számára) 1. elvében szól arról, hogy „[a]z embernek alapvető joga van a szabadsághoz, egyenlőséghez és a megfelelő életfeltételekhez egy olyan minőségű környezetben, amely emberhez méltó és egészséges életre ad lehetőséget, ugyanakkor pedig ünnepélyes kötelezettsége, hogy e környezetet a jelen és jövő nemzedékek számára megóvja és javítsa”. A 20 évvel később, 1992-ben elfogadott – szintén nem kötelező erejű – *Riói Nyilatkozat a Környezetről és Fejlődésről* 1. elve szerint „[a]z emberek állnak a fenntartható fejlődés középpontjában. Joguk van az egészséges és produktív életre a természettel harmóniában”.

7 A legelső ilyen tartalmú ítélet 1994-ben született (*López Ostra v. Spanyolország*, levegő- és környezetszennyezés állt az ügy hátterében). Érdemes megjegyezni, hogy magyar vonatkozású ügyben is döntött már hasonlóan a Bíróság (*Deés v. Magyarország*, amikor zaj- és légszennyezés állt az eset hátterében).

8 Kihirdetését lásd: 2001. évi LXXXI. törvény.

való bírósághoz fordulás joga. Ezek klasszikusan eljárási típusú, de alanyi jogként is érvényesülő és érvényesíthető emberi jogok.⁹

Az egészséges környezethez való jog (és általában a környezeti ártalmak elleni védelmet és a természeti erőforrások fenntartható használatát előtérbe helyező „zöld-jogok”) elismerését és pontos tartalmának meghatározását számos tényező nagyban megnehezíti. *Egyrészről* a környezetvédelem fiatal és jelentős múlttal, esetjogi megalapozással nem rendelkező terület, amely ráadásul tele van puhajogi, soft law normákkal, amelyek kikényszerítése nehézkes; *másodsorban* a természettudományos ismeretek változása, fejlődése erőteljesen befolyásolja a környezet védelmével kapcsolatos felfogásokat, állami célokat és az egyének lehetőségeit; *harmadrészt* e területen az államok nemzetközi összefogására van szükség (az egészséges környezet egy állam által nem biztosítható); *negyedrészt* az inkább állami célként definiálандó jogok tartalma és bizonyos esetekben címzettjei (például a jövő generációk feltételezett érdekeinek védelme a jelen generációk által) sem pontosan ismertek.

Az államok alkotmányai az egészséges környezethez való jogot, illetve egyéb környezeti vonatkozású jogokat, kötelezettségeket alapvetően a) *alapjogként* (klasszikus emberi jogként); b) *elérendő állammélcélként*, c) *egy elismert alapjog szelvényjogaként* (például az információs jogok esetében a környezeti vonatkozású adatokhoz való hozzáférés joga) vagy d) egyéb megoldásként, így például egyéni és/vagy közösségi kötelezettségként (környezeti örökség megőrzése és környezeti károkozás tilalma mint általános kötelezettség) vagy esetlegesen a jövő generációk érdekeiként szabályozhatnak.

A környezetvédelmi tárgyú, nemzetközi bírói fórumok előtt zajló eljárások közül kiemelt jelentőséget kell tehát tulajdonítanunk az egészséges környezethez való emberi jogokkal kapcsolatos ítélezésének.¹⁰ A környezeti implikációjú és általánosan elfogadott emberi jogok közül az egészséges környezethez való jog egyébként „zászlóshajója” a harmadik generációs emberi jogoknak, tekintve, hogy jogi jellege még nem kristályosodott ki, globális-kooperatív jellege azonban vitathatatlan, miközben kötelezettjeinek és jogosultjainak köre nem egyértelmű. Ezek mindegyike egyben a harmadik generációs emberi jogok sajátja. Relevanciája azonban főként abban mutatkozik meg, hogy az imént említett sajátosságokkal rendelkező szolidaritási-globális jogok közül az egészséges környezethez való jog a legjobban kidolgozott és a legkevésbé vitatott,¹¹ még annak tükrében is, hogy a legtöbb, az emberi jogvédelmi mecha-

9 Erről lásd bővebben: Pánovics Attila: Környezeti szelvényjogok három jogrendszer metszéspontjában. In Raisz Anikó (szerk.): *A nemzetközi környezetjog aktuális kihívásai*. Miskolc, Miskolci Egyetem, 2012. 138–148.

10 Kardos Gábor szerint az egészséges környezethez való emberi jog elismeréséhez köthető a nemzetközi környezetvédelmi jog negyedik szakasza. Az ehhez hasonló típusú emberi jogokkal való összevetésben e jog sokkal szélesebben elismert a „puha egyezmények” mellett, a nemzetközi szerződési jogban is. Lásd: Kardos Gábor: *Emberi jogok egy új korszak határán*. Budapest, T-Twins, 1995. 54–58.

11 Vö. Masenkó-Mavi Viktor: Környezetvédelem és emberi jogok az 1990-es években: Változatlan összefüggések, változó prioritások. *Állam- és Jogtudomány*, 45. (2004), 3–4. 263.

nizmus alapját képező emberi jogi szerződések a fogalmat mint nevesített, explicit emberi jogot nem ismerik – noha számos egészségspecifikus és környezetegészségügyi rendelkezés megtalálható a szövegekben. Az ENSZ Közgyűlése egyébiránt 1990-ben fogadott el egy nem kötelező erejű határozatot (*U.N.G.A. Res. 45/94 – Need to ensure a healthy environment for the well-being of individuals*), amelyben minden egyes embert megillető (expliciten nem használja e körben az emberi jog kifejezést, az államoktól azonban elvárja, hogy e kérdéskört vessék össze az emberi jogi vonatkozásokkal), egyben minden állam kötelezettségét jelentő fajsúlyos kérdésként nevesíti az egészséges környezethez való hozzáférést.

Az emberi jogi bírói fórumok viszont az esetek nagy részében bizonyos emberi jogok szelvényjogaként tekintenek a környezeti implikációkra, ezáltal küszöbölve ki az emberi jogi katalógusokban szereplő környezeti vonatkozású emberi jogok hiánya által előidézett problémát. A jelenleg regionális szinten szerveződő és bírói fórum gyakorlatával rendelkező emberi jogi védelmi mechanizmusok az *Emberi Jogok Európai Bírósága*, az *Emberi Jogok Amerikaközi Bírósága*, valamint az *Ember és Népek Jogainak Afrikai Bírósága* (2009 óta az Afrikai Bírósággal egybeolvasztva – *African Court of Justice and Human Rights* néven), amelynek ítélkezési gyakorlata egyelőre szegényes, mivel rendkívül kevés ügy került a testület, illetve jogutódja elé) joggyakorlatában vizsgálhatók.¹² Voltaképpen mindegyik bírói fórum az antropocentrikus megközelítés elvét alkalmazza, ami azzal a gyakorlati következménnyel jár, hogy a környezeti károk kérdése kizárólag abban az esetben releváns és megítélhető, ha ez egyidejűleg explicit emberi jog sérelmét jelenti. A regionális védelmi mechanizmusokra ugyanis egyaránt jellemző, hogy az emberi jogi szerződések nem követelik meg kifejezetten a címzett államoktól a környezet védelmét, ellenben a környezeti hatások miatt komoly veszélynek kitett emberi jogok fokozott védelme már hangsúlyos. A környezeti kárfelelősség témája tehát csak akkor értelmezhető az emberi jogi bíróságok szintjén, ha ez konkrét emberi jog sérelmével jár együtt.

Ezért a következő lépésként említést tesztek azon emberi jogok köréről, amelyek értelmezésében, értelmezési tartományában – a bírói fórumok által több ügyben elismerten – hangsúlyos szerepet játszik a környezetiség gondolata. Az emberi jogi bírói fórumokra egyébként jellemző a szerződések progresszív, azaz fejlesztő értelmezése, amely a környezetiség figyelembevételének nagyon kedvez, hiszen például ebből az attitűdből vezethető le az úgynevezett szelvényjog-elmélet is, amelyet az emberi jogi bíróságok számos döntése bizonyít. A szelvényjog-elmélet valójában az egyes normák evolutív fejlődésével áll összefüggésben, amely az originalista szemlélettel ellentétben egy adott emberi jognak az aktuális politikai, társadalmi, kulturális aktuális körülményekhez való igazítását szolgálja, hiszen minden egyes emberi jog bizonyos

12 Ezekről lásd bővebben: Raisz Anikó: A környezetvédelem helye a nemzetközi jog rendszerében – avagy nemzetközi környezetjog bírói szemmel. *Miskolci Jogi Szemle*, 6. (2011), 1. 90–108. és Karen Hulme: International environmental law and human rights. In Scott Sheeran – Nigel Rodley (eds.): *Routledge handbook of international human rights law*. London, Routledge, 2013. 285–302.

részjogokból, „szelvényekből” tevődik össze, amelyek a jog érvényesüléséhez nélkülözhetetlen tényezőnek bizonyulnak.

3. Emberi Jogok Európai Bírósága és a környezeti jogok kapcsolata

Az Emberi Jogok Európai Bíróságának ítélkezési gyakorlatában több környezeti vonatkozást érintő ügyben született már döntés, anélkül azonban, hogy a környezethez való emberi jog, így különösen az egészséges környezethez való jog a Bíróság juriszdikciójának alapját képező dokumentumban megjelenne.¹³ A strasbourgi székhelyű bírói fórum joghatósága az Emberi Jogok Európai Egyezménye¹⁴ és az ahhoz csatlakozó jegyzőkönyvek értelmezésével és alkalmazásával kapcsolatos minden ügyre kiterjed, amelyet bizonyos eljárási feltételek mellett elé terjesztenek. Az európai, az Európa Tanács égisze alatt létrejött jogvédelmi mechanizmus szerint a környezeti károk, a környezeti implikációjú ügyek elsősorban olyan emberi jogok sérelméhez kapcsolódnak, mint a 2. cikk szerinti *élethez való jog*, az egyezmény 6. cikk szerinti *tisztességes tárgyaláshoz való jog*, vagy a 8. cikkbe foglalt *magán- és családi élet tisztelgetben tartásához való jog*. A Bíróság gyakorlata alapján elmondható, hogy elvi síkon e három első generációs emberi jog szelvényjogai közé sorolja leginkább a Bíróság az olyan környezeti tárgyú ügyeket, mint a szennyezések, ipari károkozások, zajártalom,¹⁵ környezeti veszélyek és érdekek miatti tulajdon- és egyéb korlátozások esetkörét. Itt kell megemlíteni, hogy az Emberi Jogok Európai Egyezménye alapján indított első környezeti implikációt magában foglaló kérelme még az Emberi Jogok Európai Bizottsága elé érkezett be. Az X és Y v. Németország ügyben az Emberi Jogok Európai Bizottsága végül a kérelmet nem fogadta be, mivel az egyezmény nem tartalmazott explicit módon környezetjogra vonatkozó alanyi rendelkezést, és a kérelmezők a környezet védelmére, semmint saját emberi jogaik sérelmére hivatkoztak.¹⁶

13 Erről lásd bővebben: Brennan van Dyke: A proposal to introduce the right to a healthy environment into the European Convention Regime. *Virginia Environmental Law Journal*, 13. (1994), 3. 323–373.; Richard Desgagne: Integrating environmental values into the European Convention on Human Rights. *American Journal of International Law*, 89. (1995), 2. 263–294.; Margaret Demerieux: Deriving environmental rights from the European Convention for the protection of human rights and fundamental freedoms. *Oxford Journal of Legal Studies*, 21. (2001), 3. 521–561.; Ole Pedersen: The ties that bind: The environment, the European Convention on Human Rights and the Rule of Law. *European Public Law*, 16. (2010), 4. 571–607.; Hermann Veronika: *Az egészséges környezethez való jog átfogó védelme az Emberi Jogok Európai Bíróságának gyakorlatában*. Doktori értekezés. Pécs, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, 2016.

14 1993. évi XXXI. törvény az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én kelt Egyezmény és az ahhoz tartozó nyolc kiegészítő jegyzőkönyv kihirdetéséről.

15 Mavi szerint a 8. cikkbe foglalt jogok közül a lakás védelménél sokáig csak a zajártalmat tekintette a Bíróság releváns jogsértésnek, míg az egyéb környezeti ártalmakat még nem minősítette olyan jogsértésnek, amelyek ellentétesek lettek volna a 8. cikk tartalmával. Vö. Masenkó-Mavi Viktor: *Az Európa Tanács és az emberi jogok*. Budapest, Imre László, 1993. 185–187. A helyzet azonban már jelentősen megváltozott, amit az 1990-es évek közepe óta elbírált nagyszámú jögeset és államot marasztaló ítélet is bizonyít.

16 X and Y v. the Federal Republic of Germany, no. 7407/76.

3.1. A 2. cikk szerinti élethez való jog

Az élethez való jog mint anyajog környezeti jogi vetületei a 2000-es években indult ügyekkel jelentek meg a Bíróság előtti eljárásokban, és az emberélet elvesztését okozó környezeti ártalmak miatt lehetőség nyílt az emberi jogi egyezmény 2. cikkére hivatkozni. Az *Öneryildiz v. Törökország* ügyben a kérelmező közelében levő gumilerakóhely veszélyeire Öneryildiz és többek több ízben is felhívták a hatóságok figyelmét, minderre azonban a hivatalos hatóságok nem reagáltak. A lerakóhelyen végül metánrobbanás történt, amelyben a kérelmező több családtagját is elvesztette. A Bíróság megállapítása szerint sérült a 2. cikkbe foglalt élethez való jog, és megállapítható Törökország jogsértése a panaszossal szemben.¹⁷ A 2. cikk szerinti, a környezeti ártalmak által előidézett súlyos sérelmek tárgyában indult másik vezető ügy, azaz a *Budayeva és mások v. Oroszország* esetben pedig egy ipari építkezés következtében súlyos sárlavina okozott jelentős károkat a Kaukázus egyes részein, Tyrnauz városban. A kérelmezők szerint Oroszország a 2. cikk sérelmét valósította meg, amikor nem járt el körültekintően, illetve nem gondoskodott az emberéletek megóvásáról, amikor is a sárlavina következtében 8 személy, köztük az egyik kérelmező férje is életét vesztette. A Bíróság szerint Oroszország megsértette az egyezmény 2. cikkébe foglalt élethez való jogot, annak mind eljárásjogi, mind anyai jogi vetületeit. Először is a hatóságok elmulasztották a megfelelő elővigyázatosságot tanúsítani a sárlavináknak régóta kitett Tyrnauz városban, ezzel pedig a lakosságot halálos veszélynek tették ki, másodsorban pedig Oroszország elmulasztotta kivizsgálni a 8 ember halálát okozó baleset körülményeit, amely szintén a 2. cikk sérelmét jelenti a Bíróság értelmezésében.¹⁸

A 2. cikk alapján indult eljárások esetében tehát le kell szögezni, hogy ugyan nem a környezeti ártalmak, behatások miatti halálesetek „uralják” e jog strasbourgi ítélkezési gyakorlatát, azonban a súlyos és szokatlan mértékű, és a hatóságok által nem vagy nem kellően vizsgált és felülvizsgált környezeti ártalom, hatás és az emiatt (is) bekövetkező halálesetek esetében a 2. cikk szerinti élethez való jog sérelmét a Bíróság mindeddig szinte automatikusan megállapította.

3.2. Az egyezmény 6. cikke szerinti tisztességes tárgyaláshoz való jog

A tisztességes tárgyaláshoz/eljáráshoz való jog és a környezeti jogok kapcsolata esetében a környezetvédelmi területek hatósági védelme és egyes környezeti ártalmak elleni fellépések emberi jogi vetületei relevánsak. Ugyanakkor e kérdésben már korántsem koherens a Bíróság esetjoga, ugyanis államonként, belső jogonként érthető

¹⁷ Öneryildiz v. Turkey, no. 48939/9, 2004. november 30-i ítélet. A kérelmező a 2. cikk mellett a 6. és 8. cikkek szerinti jogok sérelmére is hivatkozott, amelyek vizsgálatát a testület szükségtelennek tartotta, miután a 2. cikk alapján a kérelemnek a Bíróság helyt adott.

¹⁸ Budayeva and Others v. Russia, nos. 15339/02, 21166/02, 20058/02, 11673/02 and 15343/02, 2008. március 20-i ítélet.

eltérések mutatkozhatnak például a védelem jellege, a védett terület védelmi szintje és az észszerű idő követelménye vonatkozásában is.

Az *Oerlemans v. Hollandia* ügy¹⁹ például azon kérdésre fókuszált, hogy a kérelmező vitathat-e egy olyan közigazgatási döntést, amellyel a tulajdonát természetvédelmi területnek jelölték ki. A Bíróság az adott ügyben nem állapította meg a tisztességes eljáráshoz, tárgyaláshoz való jog sérelmét, mivel a holland jog alapján lehetőség volt bírósági úton megtámadni a közigazgatási határozatot.

A *Zander v. Svédország* ügyben²⁰ a Bíróság megállapította a tisztességes tárgyaláshoz való jog sérelmét, mivel a kérelmezőnek és más földtulajdonosoknak nem volt lehetőségük jogorvoslással élni egy engedélyező testület által hozott döntés ellen, amely a földjeik közelében lévő – előzetesen a víz szennyezését okozó – személtlerakó működését engedélyezte.

A *Kyrtatos v. Görögország* ügyben a Bíróság szerint Görögország megsértette a felperes állampolgárok 6. cikk szerinti tisztességes tárgyaláshoz való jogát azzal, hogy éveken keresztül zajlott a jogvita a Kyrtatos-család által tulajdonolt lapterület mellett felépített, a környezet esztétikai élvezetét hátrányosan érintő épületek miatt (észszerű idő követelménye).²¹

A 6. cikkbe foglalt tisztességes tárgyaláshoz való jog szerint mindenkinek emberi joga, hogy „ügyét a törvény által létrehozott független és pártatlan bíróság tisztességesen nyilvánosan és észszerű időn belül tárgyalja, és hozzon határozatot polgári jogi jogai és kötelezettségei tárgyában”. Ezek az eljárási garanciák a környezeti jogokkal leginkább úgy kerülhetnek érintkezésbe, hogy a védett környezeti érték tárgyában indított közigazgatási vagy bírósági eljárások hossza, az egyénnek járó garanciák hiánya megalapozza eme emberi jog sérelmét.

Azonban – figyelemmel a védett környezeti értékek bonyolult ökológiai, biológiai, földrajzi jellemzőire²² – rendszerint a szakértők bevonása miatt, méltányolható okból jelentősen elhúzódhat egy-egy eljárás, amely megnehezíti a jogsértés megállapítását. Az tehát bizonyos, hogy a 6. cikkben garantált jogok környezeti típusú ügyekre csak igen kivételesen alkalmazhatók a strasbourgi bírói fórum előtt. Más kérdés viszont, hogy számos esetben a 6. cikk mellett a panaszosok egyszersmind a 8. cikk sérelmére is hivatkoznak (lásd például: *Taşkin*-ügy és *Bor*-ügy), amely alapján a Bíróság „magabiztosabban” ítéli meg az egyezmény sérelmét, noha például a fentiekben tárgyalt

19 *Oerlemans v. Netherlands*, no. 12565/86, 1991. november 27-i ítélet.

20 *Zander v. Sweden*, no. 14282/88, 1993. november 25-i ítélet.

21 *Kyrtatos v. Greece*, no. 41666/98, 2003. május 22-i ítélet. Azonban a másik hivatkozott, azaz a 8. cikk szerinti magán- és családi élet tiszteletben tartásához való jog kapcsán nem állapított meg jogsértést az építkezést engedélyező hatóságok és az állam részéről.

22 Csak egyet lehet érteni Sulyok Katalin azon gondolatával, miszerint a „természettudományos szakvélemények inherens módon terheltek tudományos bizonytalansággal, így a tudományos eredményeket összegző valószínűségi kijelentések nem érik el az EJEB által megkövetelt bizonyítottság magas fokát”. Sulyok Katalin: Az államok mozgástera a környezetkárosítás elleni védelem meghatározásánál az Emberi Jogok Európai Bíróságának gyakorlatában. *Jogi Tanulmányok*, 17. (2014), 1. 486.

Kyrtatos-ügyben pedig éppen ellentétesen történt, amikor a Bíróság a 6. cikk szerint megállapította az egyezmény sérelmét.

3.3. Az egyezmény 8. cikke szerinti magán- és családi élet tiszteletben tartásához való jog

Az egyezménybe foglalt jogok közül legmarkánsabban az egyezmény 8. cikke szerinti magán- és családi élet tiszteletben tartásához való jog értelmezési körében jelenik meg a környezeti kérdés az emberi jogok vonatkozásában. *Egyrészt* a külső, tulajdonképpen fizikai behatástól mentes magánélet és magánlakás élvezetét helyezi védelem alá, *másrésztől* azonban a nem kifejezetten fizikai jellegű behatás miatt megvalósuló, a nyugalom megzavarására alkalmas szennyezési ártalmak ellen egyaránt fellép.

Az 1994-ben ítélettel zárult *López Ostra v. Spanyolország* ügy az egyik „zászlóshajója” a környezeti vetületek emberi jogok szintjén való érvényesülésének, amikor a strasbourgi testület az egyének jogainak sérelmét a lakóhely szabad megválasztásához, a testi épséghez és biztonságához fűződő alapvető jog, valamint a magánülethez való jog hármass viszonyrendszerében vizsgálta, úgy, hogy az a környezeti implikációk hallgatólagos elismerését is előrevetítheti a hasonló tárgyú ügyek kapcsán.

A *López Ostra v. Spanyolország* eset²³ háttérében az állt, hogy Gregoria López Ostra és családja Lorca nevű városban élt, néhány száz méterre a városközponttól, ahol több bőrgyár, illetve cserzőműhely működött, amelynek hulladékanyagait a kérelmezők háza közelében épített eröműben kívánták semlegesíteni. A belső jogi jogorvoslatokat kimerítve, a spanyol Legfelsőbb Bírósághoz fordult a kérelmező, amely döntésében megállapította, hogy a kérelmező hivatkozott jogai alapjaiban nem sérültek, a kérelmezőt a hatóságok nem akadályozták, nem kényszerítették, így a kérelmét elutasította. A Bíróság eszerint megállapította az egyezmény 8. cikke szerinti jogok sérelmét.

A *Guerra v. Olaszország* ügy²⁴ háttérében az állt, hogy a Foggia városában élő panaszosok egy, a városban történt vegyi baleset idején az üzem által kibocsátott szennyeződések, valamint a biztonsági intézkedések egy részének elmulasztása révén jelentős sérelem érte. Kifogásolták, hogy Olaszország nem bocsátotta rendelkezésükre az üzem tevékenységével kapcsolatos információkat, megsértve ezzel a tájékoztatáshoz való jogukat. A Bíróság az ítéletben a 8. cikk szerinti jogok sérelmét mondta ki.

Az 1990-es évek végére a *López Ostra*-ügyben (és ennek hatására más ügyekben, ideértve az 1994-es ítéletet, például a *Guerra*-ügyben és a fentiekben tárgyalt *Kyrtatos*-ügyben) hozott ítélet meghozatala után viszont egyértelművé vált, hogy az emberi jogok és a környezet védelme egymással összefüggő, egyszersmind egymástól elválaszthatatlan tényezők, amelyeket az első generációs jogok védelmére hivatott Bíróság kifejezetten együtt, egymással való összevetésben vizsgál. Noha ezek előremutató és tulajdonképpen „jogfejlesztő” lépésnek tekinthetők, az egészséges környezethez

23 *López Ostra v. Spain*, no. 16798/90, 1994. december 9-i ítélet.

24 *Guerra and Others v. Italy*, no. 14967/89, 1998. február 19-i ítélet.

való jog egyezményben való *expressis verbis* nevesítése nélkül nem dönthető el közvetlenül, hogy az első generációs emberi jogok és a környezettel, a környezeti értékekkel kapcsolatos jogok minden esetben szorosan összetartoznak-e, vagy sem. Ezért a Bíróságnak a hasonló esetekben *ad hoc* módon, gyakran közvetett, „akadémiai” érveléssel kell e kérdésben állást foglalnia, amely a kiszámíthatóságát és a jogbiztonság követelményét és elvét nagymértékben aláaknázhatja.

A Bíróság a 2000-es években több olyan döntést hozott (*Taşkin és mások v. Törökország*,²⁵ *Fadeyeva v. Oroszország*,²⁶ *Giacomelli v. Olaszország*,²⁷ *Tatar v. Románia*,²⁸ *Deés v. Magyarország*,²⁹ *Bor v. Magyarország*³⁰), amikor is megállapította, hogy az okozott környezeti ártalmak miatt sérült a kérelmezőknek a 8. cikkbe foglalt magán- és családi élet tiszteletben tartásához való jog.

Kiemelt figyelmet érdemel azonban, különösen a 8. cikk szerinti jog vonatkozásában, hogy az államok általi mérlegelési lehetőség, mérlegelési szabadság (*margin of appreciation*)³¹ rendkívül széles értelmezési és cselekvési keretet ad az állam számára, amely azt jelenti, hogy egy bizonyos jog észszerű és indokolt korlátozása nem

- 25 *Taşkin and Others v. Turkey*, no. 46117/99, 2004. november 10-i ítélet. A kérelmezők egy cianidos technikával dolgozó aranybánya dolgozói voltak, akiket emiatt egészségügyi kockázatok értek. A bánya működési engedélyét több ízben vitatták, majd a Bíróság megállapította mind a 6. cikk, mind pedig a 8. cikk szerinti jogsértést a török hatóságok, így Törökország részéről.
- 26 *Fadeyeva v. Russia*, no. 55723/00, 2005. június 9-i ítélet. A kérelmező és családja egy acélipari központ közelében kijelölt zónán belül lakott, és komoly egészségügyi problémák jelentkeztek a család tagjainál. A Bíróság szerint sérült a kérelmezőknek a 8. cikkbe foglalt magán- és családi élet tiszteletben tartásához való jog.
- 27 *Giacomelli v. Italy*, no. 59909/00, 2006. november 2-i ítélet. A kérelmező vitatta egy közelében működő hulladékkezelő üzem működési engedélyét. A gyárból kiáramló kellemetlen szennyezések, az egészségügyi és környezeti kockázatok miatt a Bíróság végül a magán- és családi élet tiszteletben tartásához való jog megsértését állapította meg.
- 28 *Tatar v. Romania*, no. 67021/01, 2009. január 27-i ítélet. A kérelmező lakása közelében egy aranybányában cianos technológiával folyt a kitermelés, amely jelentős környezeti ártalmakat és a kérelmező fiának igen súlyos egészségügyi problémákat okozott. A Bíróság szerint sérült a kérelmezők 8. cikk szerinti, a magán- és családi élet tiszteletben tartásához való joga.
- 29 *Deés v. Hungary*, no. 2345/06, 2010. szeptember 10-i ítélet. Az ügy háttérében a felperes magyar állampolgár kérelme állt, miszerint lakóhelyén a megnövekedett forgalom (elsősorban kamionforgalom) miatt jelentős hátrányok érték, és észszerű időn belül a magyar hatóságok nem biztosították sem a tisztességes eljáráshoz, sem pedig a jogorvoslathoz való jogát. Emiatt a Bíróság a 8. cikk sérelmét megállapítottak vélte, mivel az állam nem tudta biztosítani számára a magánélet és a magánlakás sérthetetlenségét, annak megzavarása a forgalom következtében folyamatosan megvalósult. Az ügyről lásd bővebben: Fodor László: Az Emberi Jogok Európai Bíróságának ítélete a zajterhelés csökkentésére tett intézkedésekről és a bírósági eljárás időtartamáról. *Jogesetek Magyarázata*, 2. (2011), 3. 86–92.
- 30 *Bor v. Hungary*, no. 50474/08, 2013. június 18-i ítélet. A kérelmező a vasúti forgalom zajszennyezésére panaszkodott, amikor is az 1990-es évek elején dízelmozdonyokra cserélték a régi gőzmozdonyokat. A MÁV számos intézkedése után a panaszos továbbra is azt állította, hogy határértéket meghaladó zajszennyezés miatt sérülnek egyes emberi jogai. A Bíróság szerint a panaszos 6. cikkbe és 8. cikkbe foglalt jogai egyaránt sérültek.
- 31 Erről lásd bővebben: Polgári Eszter: A tagállamoknak biztosított mérlegelési szabadság doktrínája az Emberi Jogok Európai Bíróságának gyakorlatában. *Állam- és Jogtudomány*, 58. (2017), 4. 41–53.

jelenti feltétlenül az egyezmény sérelmét. A *Powell és Rayner v. Egyesült Királyság*³² és a *Hatton és mások v. Egyesült Királyság*³³ ügyekben a Bíróság úgy találta, hogy a repterek mellett élők hivatkozása a határértéken felüli reptéri zajszennyezésre olyan környezeti negatív hatásként értékelhető, amelynek alapján felhívható az egyezmény 8. cikkébe foglalt magán- és családi élet tiszteletben tartásához való jog. A Bíróság érvelése szerint a határértéket meghaladó zajszennyezés elsősorban az éjszakai járatokra igaz, e körben pedig a jogalkotó több ízben is lépett, amikor 1988-ban, 1993-ban és 1998-ban is korlátozta az éjszakai járatok számát. Másrésztől viszont egy reptér léte olyan közösségi érdek, amely nemcsak a térség, hanem az Egyesült Királyság gazdasága számára kiemelkedő fontosságú, így az állam számára biztosított mérlegelési szabadság jegyében úgy találta, hogy a kérelmezők 8. cikk szerinti emberi joga nem sérült, mivel az Egyesült Királyság szabályozása az egyének és a közösség jogainak és jogos érdekeinek összeegyeztetésén alapult.

Általánosságban viszont igaz azon megállapítás, miszerint egy környezeti érdeksérelem, káresemény esetén a károsultnak valójában keresnie kell egy egyezményben nevesített, döntően polgári vagy politikai emberi jogot, amelynek értelmezésébe beleférhet az adott káresemény, ezután fordulhat csak az Emberi Jogok Európai Bíróságához. Áttekintve a felsorolt ügyeket, egyértelműen kirajzolódik a Bíróság vonatkozó tárgyú gyakorlata, hogy a környezetet (és így az embert) ért károsodások emberi jogi leképeződése az egyezmény 8. cikke szerinti *magán- és családi élet tiszteletben tartásához való jog* formájában fogadható el leginkább, annak érdekében, hogy az egyén védett és egészséges környezetben élhessen (lásd például a *Tatar*-ügyben). A *Kyrtatos*-ügyben ugyanakkor leszögezi a Bíróság, hogy a környezet védelmére utaló általános kötelezettséget sem az egyezmény 8. cikke, sem pedig az egyéb cikkek nem tartalmaznak. Ugyanakkor a 8. cikk vonatkozásában a jogsértés megállapításához elegendő lehet az, ha a szennyződések „alkalmas volt arra, hogy közvetlenül károsítsa az egyén magánszféráját. Ennek megkönnyítése érdekében tett kiemelt jelentőségű lépés a Fadeyeva ügyben felállított vélelem, amely szerint a belső jog határértékeit túllépő szennyezés esetén vélelmezett a súlyos és közvetlen káros hatás”,³⁴ így a Bíróság általában „egyezménysértőnek találja a belső jog szerinti jogellenes állapot fennállását, ha a szennyezés jóval meghaladja a belső jog szerinti határértéket”,³⁵ ezáltal pedig a panaszosok magán- és családi élet tiszteletben tartásához való jogának sérelmét is megállapítja.

4. Konklúziók

Az emberi jogok és a környezetvédelem összekapcsolása tehát a gyakorlatban már elfogadott mechanizmusokat hívott életre, amikor a különböző bírói fórumok – konkrét

32 Powell and Rayner v. The United Kingdom, no. 9310/81, 1990. február 21-i ítélet.

33 Hatton and Others v. The United Kingdom, no. 36022/97, 2003. július 8-i ítélet.

34 Sulyok (2014) i. m. 492.

35 Sulyok (2014) i. m. 489.

nevesítés és szabályozás hiányában – egyes emberi jogok hatálya alatt kezdtek el értelmezni a szennyezések kérdését, a környezetet, természetet, így pedig közvetlenül az embert, az emberi életminőséget érintő negatív hatásokat, amely minden bizonynyal a jogfejlesztés egyik legtipikusabb megnyilvánulásaként minősíthető.

Az Emberi Jogok Európai Bíróságának gyakorlatában a nevesített jogok közül a 2. cikk szerinti *élethez való jog*, az egyezmény 6. cikke szerinti *tiszteletes tárgyaláshoz való jog*, vagy a 8. cikkbe foglalt *magán- és családi élet tiszteletben tartásához való jog* alkalmas arra, hogy a környezeti tárgyú egyéni jogok sérelme miatt a Bíróság egy államot elmarasztaljon.

Az állam elsődleges felelőssége annak biztosítása, hogy e jogok az emberhez méltó körülmények között teljesülhessenek, ennek érdekében az államnak konkrét, tevéleges kötelezettségei vannak. Ez megnyilvánulhat akár egy szennyező gyárral szemben alkalmazott jogalkotási és adminisztratív eszközökkel egyaránt. Ezek elmaradása esetén bekövetkező, az emberi életet potenciálisan veszélyeztető cselekményekért az állam felelőssé tehető, amely végső soron az emberi jogok biztosításának alapfeltétele.

Ebben tölt be kiemelt szerepet az idén 70. évfordulóját ünneplő Emberi Jogok Európai Egyezménye és az egyezmény alapján eljárni hivatott Emberi Jogok Európai Bíróságának jogfejlesztő tevékenysége.

Irodalomjegyzék

- Anton, Donald – Dinah Shelton: *Environmental protection and human rights*. Cambridge, Cambridge University Press, 2011.
- Boyle, Alan: Human rights and the environment: Where next? *European Journal of International Law*, 23 (2012), 3. 613–642. Online: <https://doi.org/10.1093/ejil/chs054>
- Boyle, Alan: Human rights or environmental rights? A reassessment. *Fordham Environmental Law Review*, 18. (2007) 3. 471–511.
- Demerieux, Margaret: Deriving environmental rights from the European Convention for the protection of human rights and fundamental freedoms. *Oxford Journal of Legal Studies*, 21. (2001), 3. 521–561. Online: <https://doi.org/10.1093/ojls/21.3.521>
- Desgagne, Richard: Integrating environmental values into the European Convention on Human Rights. *American Journal of International Law*, 89. (1995), 2. 263–294. Online: <https://doi.org/10.2307/2204204>
- Fitzmaurice, Malgosia: Environmental Protection and the International Court of Justice. In Vaughan Lowe – Malgosia Fitzmaurice (eds.): *Fifty years of the International Court of Justice. Essays in honour of Sir Robert Jennings*. Cambridge, Cambridge University Press, 1996. 293–315. Online: <https://doi.org/10.1017/cbo9780511560101.018>
- Fodor László: Az Emberi Jogok Európai Bíróságának ítélete a zajterhelés csökkentésére tett intézkedésekről és a bírósági eljárás időtartamáról. *Jogesetek Magyarázata*, 2. (2011), 3. 86–92.
- Hermann Veronika: *Az egészséges környezethez való jog átfogó védelme az Emberi Jogok Európai Bíróságának gyakorlatában*. Doktori értekezés. Pécs, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, 2016. Online: <https://ajk.pte.hu/sites/ajk.pte.hu/files/file/doktori-iskola/hermann-veronika/hermann-veronika-vedes-tezisek.pdf>

A környezeti jogok értelmezése az Emberi Jogok Európai Egyezményébe foglalt jogok körében

Hulme, Karen: International environmental law and human rights. In Scott Sheeran – Nigel Rodley (eds.): *Routledge handbook of international human rights law*. London, Routledge, 2013. 285–302. Online: <https://doi.org/10.4324/9780203481417.ch17>

Kardos Gábor: *Emberi jogok egy új korszak határán*. Budapest, T-Twins, 1995.

Masenkó-Mavi Viktor: Környezetvédelem és emberi jogok az 1990-es években: Változatlan összefüggések, változó prioritások. *Állam- és Jogtudomány*, 45. (2004), 3–4. 263–272.

Masenkó-Mavi Viktor: *Az Európa Tanács és az emberi jogok*. Budapest, Imre László, 1993.

Pánovics Attila: Környezeti szelvényjogok három jogrendszer metszéspontjában. In Raisz Anikó (szerk.): *A nemzetközi környezetjog aktuális kihívásai*. Miskolc, Miskolci Egyetem, 2012. 138–148.

Pedersen, Ole: The ties that bind: The environment, the European Convention on Human Rights and the Rule of Law. *European Public Law*, 16. (2010), 4. 571–607. Online: <https://doi.org/10.2139/ssrn.1673125>

Polgári Eszter: A tagállamoknak biztosított mérlegelési szabadság doktrínája az Emberi Jogok Európai Bíróságának gyakorlatában. *Állam- és Jogtudomány*, 58. (2017), 4. 41–53.

Raisz Anikó: A környezetvédelem helye a nemzetközi jog rendszerében – avagy nemzetközi környezetjog bírói szemmel. *Miskolci Jogi Szemle*, 6. (2011), 1. 90–108.

Sulyok Katalin: Az államok mozgástera a környezetkárosítás elleni védelem meghatározásánál az Emberi Jogok Európai Bíróságának gyakorlatában. *Jogi Tanulmányok*, 17. (2014), 1. 484–494.

Van Dyke, Brennan: A proposal to introduce the right to a healthy environment into the European Convention Regime. *Virginia Environmental Law Journal*, 13. (1994), 3. 323–373.

Vašák, Karel: Human rights: A thirty year struggle. The sustained efforts to give force of law to the Universal Declaration of Human Rights. *UNESCO Courier*, 30. (1977), 11. 29–32.

Jogforrások

1993. évi XXXI. törvény az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én kelt Egyezmény és az ahhoz tartozó nyolc kiegészítő jegyzőkönyv kihirdetéséről

2001. évi LXXXI. törvény a környezeti ügyekben az információhoz való hozzáférésről, a nyilvánosságnak a döntéshozatalban történő részvételéről és az igazságszolgáltatáshoz való jog biztosításáról szóló, Aarhusban, 1998. június 25-én elfogadott Egyezmény kihirdetéséről

Felhasznált bírósági határozatok

X and Y v. the Federal Republic of Germany, no. 7407/76.

Powell and Rayner v. The United Kingdom, no. 9310/81, 1990. február 21-i ítélet

Oerlemans v. Netherlands, no. 12565/86, 1991. november 27-i ítélet

Zander v. Sweden, no. 14282/88, 1993. november 25-i ítélet

López Ostra v. Spain, no. 16798/90, 1994. december 9-i ítélet

Guerra and Others v. Italy, no. 14967/89, 1998. február 19-i ítélet

Kyrtatos v. Greece, no. 41666/98, 2003. május 22-i ítélet

Hatton and Others v. The United Kingdom, no. 36022/97, 2003. július 8-i ítélet

Taşkin and Others v. Turkey, no. 46117/99, 2004. november 10-i ítélet

Oneryildiz v. Turkey, no. 48939/9, 2004. november 30-i ítélet

Fadeyeva v. Russia, no. 55723/00, 2005. június 9-i ítélet

Giacomelli v. Italy, no. 59909/00, 2006. november 2-i ítélet

Budayeva and Others v. Russia, nos. 15339/02, 21166/02, 20058/02, 11673/02 and 15343/02,
2008. március 20-i ítélet

Tatar v. Romania, no. 67021/01, 2009. január 27-i ítélet

Deés v. Hungary, no. 2345/06, 2010. szeptember 10-i ítélet

Bor v. Hungary, no. 50474/08, 2013. június 18-i ítélet